

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. С.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. С. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Демченко Володимир Миколайович,
доцент кафедри державного управління
і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного
університету, кандидат філологічних
наук, доцент

МОВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Відомий мовознавець Юрій Прадід ще в 90-ті роки ХХ століття ініціював кодифікацію окремої галузі з назвою «Юридична лінгвістика», що концентрувала правову лексику та фразеологію. На той час це було актуально, адже українська мова лише відвойовувала в колишньої метрополійної російської функційний простір в Україні. Звісно, десь в іншій слов'янській країні, що не перебувала під подібним кількасотрічним колоніальним впливом, цей процес проходив миттєво й легітимно – отримуючи всенародну підтримку й не маючи жодних гальмівних чинників. В Україні ж це було не так, і навіть сьогодні – в умовах відкритої війни з боку народу – носія тієї російської мови – чимала частина українців залишається принциповими її носіями. Цей процес суб'єктивний, через що держава як головний гарант незалежності й суверенності мусить свої інструменти впливу на цей процес використати повною мірою. Серед них відзначаємо нормативно-правові положення та контроль за їх виконанням.

Ухвалений 25 квітня 2019 року Верховною Радою України Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» нарешті закінчив непоодинокі спроби антиукраїнських політичних сил (в українській владі! – акцентуація наша – В.Д.) упродовж майже 30 років нівелювати однозначність цього статусу як одного з головних чинників унітарного устрою держави (за цим Законом – як невіддільного елемента такого устрою).

Закцентуємо на кількох положеннях цього акта:

1) порядок функціонування й застосування державної мови визначається виключно законом (тобто саме цим актом – В.Д.), і не може бути жодних спроб щось додати чи змінити на підзаконному рівні;

2) декларується обов'язковість використання державної мови на всій території України в публічній сфері (політичній, соціальній, освітній, науковій, інформаційній), при цьому сфери приватного спілкування та конфесійна не декларуються;

3) забезпечення розвитку української мови, її підтримка через вимогу її застосування відповідно до українського правопису, вживання на місці іншомовних слів українських, якщо це рівнозначний відповідник [1].

Відповідно до предмета нашої розвідки відзначаємо тут тезу «вживання на місці іншомовних слів українських» і наголошуємо на її статусі як правового положення – догми, адже це положення державного Закону (аналогічно – положення Правопису як мовного Закону). Тобто мовець, зокрема укладач правових текстів, і зокрема укладач тих-таки законів, мусить (зобов'язаний) використовувати український питомий відповідник, а не російськомовну кальковану форму, як це було заведено від початку 90-х років. Отже, ще раз акцентуємо на такій обов'язковості, що, звісно, має аспекти відповідальності й караності. На жаль, спроби очищення української мови (зокрема юридичної чи управлінської лексики) упродовж 30 років залишалися поодинокими.

У цій розвідці наведемо лише кілька прикладів таких можливих замін, які водночас не порушують словникових статей.

Термін *спір* є однозначною калькою (рос. *спор*), до того ж уже налічує два сторіччя свого використання. Юристи 90-х уперто намагалися довести, що український відповідник *суперечка* є якимось простонародним, побутовим, проте на відміну до тих часів сьогодні ми навіть не маємо витратити час на такі суперечки, адже є означене вище положення Закону – «вживання на місці іншомовних слів українських» [1]. І *суперечка*, і термін 20-х років *суперека*, і навіть *конфлікт*, який також повною мірою відповідає за значенням, можуть бути на місці тієї ворожої кальки. Усілякі намагання уникнути цієї заміни сприймаються лише як вибір з-поміж термінів на користь російської мови.

Аналогічним за своєю незмінністю терміном є *прийняти* (закони, постанови, рішення тощо), що давно вже замінюється на відповідник *ухвалити*, проте не так однозначно й повсюдно, як це потрібно. Річ у тім, що російськомовний варіант позначає «взяти в руки» (в акушерів – дитину), а потрібне *ухвалення* передбачає фіксацію, утвердження. Тобто український відповідник є логічним, а російський – імперським: цар брав у руки той указ, і відтоді документ уважався затвердженим.

Російська владна агресивність (до речі, головна ознака фашизму як устрою) наявна і в калькованому дієслові *повинен*, що також є частотним у юридичних текстах. Семантика (рос. *должен*) вказує не просто на зобов'язаність чиновника чи іншої людини виконати певний владний наказ, а насамперед на обов'язкове покарання за його невиконання (це ж бо його *долг*). Український відповідник до цього слова *має* є допоміжним дієсловом, яке використовується в багатьох мовах у різних ситуаціях і яке можна назвати навіть ознакою демократичних відносин.

Якщо брати логічність як головний вимір терміна (а не суто його однозначність), то варто описати приклад ще однієї мовної колізії. Слово *договір* уже замінюється часом на *угоду*, але також не повсюдно, хоча має семантику «договоритися» (рос. *договориться*), відповідно до якої потрібен був би український відповідник *домовленість*. Проте саме *угода* відповідає головній вимозі процесу домовленості – згоді сторін на відповідне остаточне рішення. При цьому зважаємо й на слово *сторони*, що також не відповідає українській семантиці «боки» й потребує, певно, відповідника *учасники*.

Таких нелогічних кальок у мові права дуже багато. Скажімо, у фразі «особи, які *знаходяться* на території України» виділене слово відповідає семантиці «знайшлися» і у всіх випадках свого використання потребує зміни на одиниці *перебувають*, *розміщується*, *розташований* – відповідно до контексту. При цьому російськомовна традиція писати такі ситуативні слова разом – як *местонахождения* – також має бути подолана логічними словосполученнями *місце розташування*, *місце розміщення*, *місце перебування* тощо.

Окрім означених калькованих форм, у мові юристів часто спостерігаються спроби зайвого звеличення певних посад або й актів. До прикладу: «за дорученням *Міністра* внутрішніх справ», що й за правописом не має однозначного трактування («для підкреслення урочистості» [2]). Також «*Народні*

депутати», «*Закони України...*», «*Укази Президента*», «у *Розділі 1 КК*» (у *Книзі 1*, у *Частині 2* тощо), що ніяк не потребують такої «урочистості» і є загальними назвами чи іменниками у формі множини (до речі, Кабінет *Міністрів* є таким самим нелогічним у цьому сенсі). Гадаємо, що таке звеличення властиве юристам та управлінцям, адже саме вони на підсвідомому рівні є носіями традицій імперського канцеляриту, що й досі впливає на таке авторитарне сприйняття державних посад, актів і традицій.

Відповідно до Закону 2019 року, серед осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, окремо визначаються й працівники всіх рівнів Національної поліції України, прокурори, судді та інші особи правоохоронної сфери. Останнім часом ми бачимо (й чуємо), що це інше покоління порівняно з радянським і пострадянським – це молоді люди, часто носії української мови як першої (тобто і в побуті), і настає наразі наша черга – домогтися внесення змін у юридичну лексику, які зроблять її більш логічною та українською за своєю сутністю.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VII. *Ліга 360*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t192704?an=1&ed=2022_04_21

2. Український правопис. Схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 437. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Дзира Іван Ярославович,
професор кафедри філології
та перекладу Київського національного
університету технологій та дизайну,
кандидат філологічних наук, доктор
історичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ КЛІШЕ В «ПАКТАХ ТА КОНСТИТУЦІЯХ ЗАКОНІВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО» 1710 РОКУ

Поряд із законодавчою термінологією однією з невід'ємних жанрово-стильових особливостей юридичного тексту є наявність стандартних словесних зворотів (кліше). Їхнє широке